

TASAVVUF TA'LIMOTIDA EKOLOGIYAGA VA HAYVONOT OLAMIGA MUNOSABAT

Alimov Muhammadali Mulloyevich

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

1-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15574200>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25- May 2025 yil

Ma'qullandi: 28-May 2025 yil

Nashr qilindi: 31-May 2025 yil

KEY WORDS

Qur'oni Karim va hadis ilmlari, tafsiri, hadislar va fiqhiy masalalar, zamonaviy jamiyat, to'g'ri e'tiqod, diniy ta'lim, tadqiqot, milliy va islomiy qadriyat.

ABSTRACT

Mazkur ishda tasavvuf ta'limotida ekologiyaga va hayvonot olamiga bo'lgan munosabat tahlil qilinadi. Tasavvuf faqatgina insonning ichki kamolotiga emas, balki atrof-muhit bilan uyg'unlikda yashashga ham katta e'tibor qaratadi.

Tasavvuf insonning ichki va tashqi olamini uyg'unlashtirishga qaratilgan chuqur falsafiy ta'limot bo'lib, u nafaqat ruhiy kamolot, balki tabiat bilan ham uyg'un yashash tamoyillarini o'z ichiga oladi. Tasavvufning asosiy g'oyalaridan biri Alloh yaratgan barcha mavjudotlarga mehr-muruvvat bilan munosabatda bo'lish, ularni hurmat qilish va asrashdir. Bu ta'limot ekologiya va hayvonot olamiga nisbatan insoniyatning mas'uliyatini chuqur his qilishiga undaydi.

Islom dini va tasavvuf an'alarida tabiat va hayvonlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish muhim qadriyat sanaladi. Qur'oni karim va hadislarida, shuningdek, tasavvuf namoyandalari asarlarida tabiatga nisbatan mehr-oqibatli bo'lish, uni isrof va vayronagarchilikdan saqlash haqida ko'plab nasihatlar mavjud. Xususan, Abu Hamid G'azzoliy, Ibn Arabiy, Jaloliddin Rumiy, Ahmad Yassaviy kabi mutasavviflar insonning tabiat oldidagi mas'uliyatini yoritib, unga g'amxo'rlik qilishning zarurligini ta'kidlaganlar.

Tasavvufga ko'ra, tabiat Allohning tajallisi bo'lib, undagi har bir jonli mavjudot yaratuvchining buyuk san'ati va qudratining namunasidir. Shu sababli, tabiatga ehtiyotsiz munosabat faqat moddiy zarar keltirish bilangina cheklanmay, insonning ma'naviy holatiga ham ta'sir qiladi. Sufiylar tabiatni va undagi har bir mavjudotni hurmat qilishni, ularni muhofaza qilishni, hayvonlarga shafqat bilan munosabatda bo'lishni targ'ib qilganlar.

Bugungi kunda ekologik muammolar global miqyosda dolzarb masalaga aylangan bir paytda, tasavvuf ta'limoti tabiat va hayvonot olamini asrash borasida bebaho ma'naviy manba bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ushbu maqolada tasavvuf falsafasi nuqtayi nazaridan ekologiya va hayvonlarga nisbatan inson mas'uliyati, tabiat bilan uyg'unlik va ekologik muvozanatni saqlashga doir fikrlar tahlil qilinadi. Shuningdek, mutasavviflarning tabiat va hayvonot olamiga bo'lgan munosabatlari, ularning ta'limotlarida aks etgan ekologik qadriyatlar

voritiladi

Asosiy qism. Tasavvuf ta'limoti insonning nafaqat ruhiy kamoloti, balki tabiat va barcha tirik mavjudotlar bilan uyg'unlikda yashashini ham targ'ib qiladi. Tasavvuf mutasavviflari tabiat va hayvonlarni Allohning mo'jizasi deb bilib, ularga mehr-muruvvat ko'rsatishni insonning burchi sifatida ko'rsatganlar. Qur'oni karim, hadislar va tasavvufiy asarlarda tabiatni asrash, hayvonlarga shafqat qilish va ularning huquqlarini hurmat qilish haqida ko'plab ta'kidlar mavjud hisoblanadi.

Ibni Abbos roziyallohu anhudan rivoyat qilinadi: "Nabiy sollallohu alayhi vasallas oldilaridan yuziga tamg'a bosilgan eshak olib o'tildi. Shunda u zot: "Mening hayvonlarning yuziga tamg'a bosgan va ularni yuziga urganlarni la'natlaganim sizlarga yetmagan edimi?!"- dedilar". (Imom Muslim rivoyati)

Abu Hurayra roziyallohu anhudan rivoyat qilingan hadisda Rasululloh alayhissalom: "Bir kishi juda qattiq chanqadi, izlab yurib bir quduq topdi va suv ichib chanqog'ini qondirdi. Shu vaqt chanqoqlikdan tuproqni yalayotgan itni ko'rib, quduqdan kovushiga suv olib chiqib uni sug'ordi. Shu sabab Alloh uning gunohlarini mag'firat qildi", dedilar.

Abdulloh ibni Umar roziyallohu anhudan rivoyat qilingan hadisda Rasululloh sollallohu alayhi vasallas aytdilar: "Bir ayol o'zining mushugi tufayli do'zaxga kirdi. Uni qamab qo'yib, unga taom ham bermadi, uni yerdagi narsalarni yemog'i uchun qo'yib ham yubormadi. Hatto u ozib-to'zib o'ldi", deganlar (Imom Buxoriy rivoyati).

Demak, musulmon odam hayvonlarga mehribon bo'lishligi bilan ulug' darajalarga erishib, gunohlari mag'firat qilinadi. Aksincha bo'lsa Allohning azobiga, rasulullohning la'natlariga qoladi.

Tasavvufning asosiy qarashlaridan biri shundaki, butun borliq — Allohning tajallisi va hikmati mahsulidir. Shuning uchun inson tabiatni muhofaza qilishga, uni ardoqlashga mas'uldir. Abu Hamid G'azzoliy o'z asarlarida shunday deydi:

"Inson qalbi pok bo'lsa, u tabiatga zarar yetkazmaydi. Tabiatga nisbatan beparvolik esa qalbning tozalanmaganidan dalolatdir."

Jaloliddin Rumiy ham tabiat va hayot uyg'unligini madh etgan mutasavviflardandir. Uning fikricha, har bir daraxt, gullab-yashnayotgan dalalar va daryolar Allohning qudratini aks ettiruvchi belgilar bo'lib, inson ularga hurmat bilan munosabatda bo'lishi shart. U shunday yozadi:

"Agar daraxtning shivirini eshitsang, unda Allohning zikrini sezarsan. Agar suvning oqishini tinglasang, unda yaratganning buyukligini ko'rasan."

Bunday qarashlar tasavvufning ekologik ongni shakllantirishdagi o'rni qanchalik muhim ekanligini ko'rsatadi. Tasavvuf insonni tabiatga hushyorlik bilan munosabatda bo'lishga undaydi va isrofgarchilikni qoralaydi.

Misol tariqasida, Hoja Ahror Valiyning hayoti va faoliyatiga e'tibor qaratish mumkin. U o'z dehqonchilik faoliyati davomida tabiatdan faqat zaruricha foydalanish va ortiqcha isrofga yo'l qo'ymaslikka qat'iy rioya qilgan. U ekin maydonlarini sug'orish va dehqonchilik qilishda tabiat qonunlarini hurmat qilish, yerni to'g'ri ishlatish haqida ta'lim bergan.

Tasavvufda hayvonlarga nisbatan mehribonlik qilish, ularni zo'ravonlikdan asrash insonning ma'naviy yetukligi bilan bog'liq deb qaraladi. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v) hayvonlarga nisbatan yomon munosabatda bo'lgan insonlarni qoralagan va ularga g'amxo'rlik

qilishni buyurganlar. Hadislarda hayvonlarni qiynash qattiq gunoh ekani ta'kidlangan.

Tasavvuf olamida hayvonlarga g'amxo'rlik qilishga oid ko'plab rivoyatlar bor. Masalan, Abdulqodir Giloniy o'zining muridlariga hayvonlarni boqqanda ularga zarar yetkazmaslikni, och va tashna qoldirmaslikni vasiyat qilgan. U bir safar o'z muridlaridan birining otiga yetarlicha ozuqa bermaganini ko'rib, unga qattiq nasihat qilgan.

Shayx Sa'di Sheroziy o'zining "Guliston" asarida shunday yozadi:

"Bir kishi chanqagan itni ko'rib, unga quduqdan suv chiqarib berdi. Uning bu xayrli ishi sababli gunohlari kechirildi. Boshqa bir kishi esa mushukka shafqat qilmay, unga zulm qildi va shu sababli Allohning g'azabiga duchor bo'ldi."

Bu rivoyat hayvonlarga shafqat qilishning inson qalbini poklashda va ma'naviy kamolotga yetishda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

Ahmad Yassaviy ham o'z shogirdlariga hayvonlarga zo'ravonlik qilish insonni ruhiy tubanlikka olib borishini uqtirgan. Uning tariqatida hayvonlarni boqish va ularni himoya qilish muhim vazifalardan biri bo'lgan.

Bugungi kunda ekologik muammolar global miqyosda dolzarb bo'lib bormoqda. Havo ifloslanishi, o'rmonlarning kesilishi, hayvonlarning yo'qolib ketishi insoniyat uchun katta xavf tug'dirmoqda. Tasavvuf ta'limotining tabiatga va hayvonlarga bo'lgan hurmati esa zamonaviy ekologik muammolarga qarshi samarali yondashuv bo'lishi mumkin.

Sufiylar isrofgarchilik va tabiatga tajovuzni qattiq qoralaganlar. Bugungi ekologik inqirozni hal qilish uchun tasavvufning quyidagi tamoyillariga amal qilish lozim:

- **Isrofgarchilikdan tiyilish** – ortiqcha iste'moldan voz kechish, tabiat resurslarini tejash;
- **Hayvonlarga mehribonlik** – ularni shafqat bilan boqish, ularning yashash muhitini buzmaslik;
- **Tuproq va suv resurslarini ehtiyot qilish** – zamin va suv manbalaridan to'g'ri foydalanish.

Hozirgi ekologik inqiroz sharoitida tasavvuf ta'limotining ushbu qadriyatlarini hayotga tatbiq etish ekologik barqarorlikni saqlashga yordam beradi.

Tasavvuf ta'limotida tabiat va hayvonot olamiga munosabat Allohning marhamati sifatida qabul qilinadi. Sufiylar tabiatga, daraxtlarga, suv manbalariga, hayvonlarga shafqat va mehr bilan qarashga chaqirganlar. Ibn Arabiy, Jaloliddin Rumiy, Ahmad Yassaviy, Abdulqodir Giloniy va boshqa mutasavviflar inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlikni muqaddas burch sifatida ko'rsatganlar.

Bugungi ekologik muammolar sharoitida tasavvuf ta'limotining ushbu qadriyatlarini hayotga tatbiq etish tabiatning barqarorligini ta'minlash va ekologik inqirozning oldini olishga yordam beradi. Inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlikni saqlash tasavvuf falsafasining asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, bu qadriyatlar zamonaviy ekologik muammolarni hal etishda ham muhim rol o'ynaydi.

Xulosa. Tasavvuf ta'limoti insonni nafaqat ichki poklik va ruhiy kamolot sari yo'naltiradi, balki uni tabiat va hayvonot olamiga mehr-muruvvat bilan munosabatda bo'lishga ham da'vat etadi. Tasavvuf mutasavviflari butun borliqni Allohning tajallisi deb bilganlari uchun tabiatni asrash va hayvonlarga g'amxo'rlik qilishni insonning ma'naviy burchi sifatida ko'rsatganlar. Ushbu ta'limotga ko'ra, inson tabiat bilan uyg'unlikda yashashi, uni asrab-avaylashi va isrofga yo'l qo'ymasligi kerak.

Tasavvuf namoyandalari – Jaloliddin Rumiy, Ibn Arabiy, Ahmad Yassaviy, Hoja Ahror Valiy kabi mutasavviflar o'z asarlarida va hayotiy tajribalarida tabiatning pokligi va hayvonlarga shafqat bilan munosabatda bo'lish zarurligini ta'kidlaganlar. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) ham hayvonlarga zulm qilishni qoralab, ularga yaxshi munosabatda bo'lishni buyurganlar. Bu qarashlar tasavvufiy an'analarning islom dini asoslariga uyg'unligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda ekologik muammolar jiddiy tus olayotgan bir paytda, tasavvuf ta'limotining tabiatni asrash va hayvonlarni himoya qilishga oid tamoyillari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Sanoatning rivojlanishi natijasida tabiatga yetkazilayotgan zarar, hayvonot dunyosining yo'qolib borishi, isrofgarchilik va tabiat resurslarining noto'g'ri ishlatilishi insoniyat uchun katta xavf tug'dirmoqda. Bunday sharoitda tasavvufning ekologik muvozanat va hayvonot olamiga hurmat bilan qarashga chaqiruvchi g'oyalari ekologik barqarorlikni ta'minlashda muhim vosita bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, tasavvuf ta'limoti nafaqat inson qalbini poklashga, balki tabiat va hayvonot olamini muhofaza qilishga ham undaydi. Bugungi kunda insoniyat ushbu qadriyatlarni amaliyotga joriy etish orqali ekologik muammolarni yumshatishi va barqaror hayot tarziga erishishi mumkin. Shu bois tasavvufning ekologiyaga va hayvonot olamiga munosabati chuqur o'rganilishi va zamonaviy ekologik muammolarni hal etishda qo'llanilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdulqodir G'iloniy. "Fath ul-g'ayb". Toshkent: Movarounnahr, 2010.
2. Ahmad Yassaviy. "Hikmatlar". Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1992.
3. Jaloliddin Rumiy. "Masnaviy Ma'naviy" (Tarjimon: G'. Sharofiddinov). Toshkent: Adabiyot va san'at, 1990.
4. Ibn Arabiy. "Fusus al-Hikam". Toshkent: Sharq, 2004.
5. Hoja Ahror Valiy. "Maktublar". Toshkent: Fan, 2005.
6. Shayx Sa'di Sheroziy. "Guliston" (Tarjimon: M. Mirzo). Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008.
7. G'azzoliy. "Ihyou ulum ad-din" (Din ilmlarini tiriltirish). Toshkent: Hilol-Nashr, 2015.
8. Usmonova D. "Tasavvuf va ekologiya". Toshkent: Fan, 2019.
9. Xayrullayev M. "Tasavvuf va uning O'rta Osiyoda rivoji". Toshkent: O'zbekiston, 2002.
10. Mirzaeva S. "Tasavvuf falsafasi va uning jamiyatga ta'siri". Toshkent: Sharq, 2017.